visat.

tardor 2023

Traduir el mosaic de Wu Ming-Yi

Mireia Vargas Urpí

El 16 de novembre de 2020 vaig rebre un correu dels editors de Chronos, el Toni i el Gonzalo, amb la proposta per traduir *L'home dels ulls compostos*, de Wu Ming-yi. Al cap de dos dies ja havia dit que sí, i al cap de tres em posava a traduir. Traduir del xinès al català no és fàcil, i ara no em refereixo al procés de traducció —d'això en parlarem de seguida—, sinó al fet de poder-hi tenir una dedicació constant. Això fa que tots els qui traduïm literatura escrita en xinès inevitablement hàgim de tenir altres ocupacions principals, que sempre ens fan viure amb la incertesa de si podrem agafar els encàrrecs, quan arribin, perquè no sempre tot és compatible. I viure també amb la incertesa de si n'arribaran més, perquè la veritat és que la literatura escrita en xinès interessa poc a casa nostra: l'any 2022 l'única traducció que se'n va fer al català va ser *L'home dels ulls compostos.* El 2023 no hi ha cap novetat traduïda del xinès que es presenti en la Setmana del Llibre en Català. És per aquest motiu que defensar avui aquesta traducció en aquest context per a mi és un acte de celebració i, alhora, també de reivindicació, i, aprofitant que hi ha tantes i tantes editorials aplegades aquí, una crida: la literatura sinòfona és rica i diversa; ajudeu-nos a fer-la arribar als lectors catalans!

I, ara sí, permeteu-me que us parli de la traducció de *L'home dels ulls compostos.*

El Termcat —què faríem sense el Termcat i l'Optimot?— defineix 'ull compost' així: «Òrgan de visió dels crustacis i dels insectes, constituït per ommatidis, els quals proporcionen una imatge en mosaic». Aquest mosaic, si heu llegit el llibre, sabreu que també és una metàfora del que trobem a la novel·la: un mosaic d'històries que són, alhora, un mosaic de mirades al món, cadascuna amb les seves particularitats. Des del punt de vista de la traducció, això també va voler dir un mosaic de dificultats, de paraules o frases que t'obliguen

a aturar-te i pensar, i documentar-te, i buscar contextos, i reflexionar sobre quina seria la millor manera de traduir aquell fragment perquè el lector català, quan llegeixi la novel·la, pugui trobar-se en igualtat de condicions amb el lector taiwanès. Això ja, d'entrada, és impossible: l'univers de referents no compartits és tan vast, que la mera descripció d'una platja ja provocarà imatges ben diferents segons si el lector és taiwanès o català. Però malgrat aquesta fita impossible, traduïm amb la il·lusió —o en el meu cas, la dèria— de proporcionar el mateix gaudi al lector català, tant en el desenvolupament de la història, com en la manera d'explicar-la.

Una de les coses que els traductors de xinès comentem és que tendeix a ser una llengua molt més ambigua que la nostra, i això ja queda palès sent una llengua de gènere i nombre no marcats. Per tant, molt sovint trobem substantius que no indiquen el gènere i el nombre i hem de recórrer al context per identificar-los. El temps verbal també depèn d'elements contextuals, cosa que fa que un mateix text pugui traduir-se en pretèrit o en present i funcionar perfectament en tots dos casos. Alguns antropòlegs s'han aventurat a dir que el xinès és una comunicació «d'alt context»,[1] perquè molta informació no es fa explícita, sinó que és implícita en el context i en totes les convencions i codis compartits entre els parlants. Però què passa quan es parla d'un lloc imaginari, com Wayo-Wayo, que no forma part de cap univers ni convencions compartides?

Els habitants de Wayo-wayo mai no preguntaven l'edat a ningú. Eren igual d'alts que els arbres i, tal com fan les flors, dreçaven els òrgans reproductius cap enfora. Eren com els musclos d'aigua dolça, que esperen amb tossuderia el pas del temps, i eren com les tortugues, que moren amb un somriure als llavis. Les seves ànimes sempre vivien una mica més que el cos. A més a més, com que passaven molt de temps mirant fixament el mar, els ulls els quedaven ensopits i de grans patien cataractes.

Aquest fragment, el primer que us trobeu al llibre, és un bon exemple del «poder» que tenim els traductors de xinès: els plurals podrien ser singulars, el pretèrit podria ser present... Per això, per bé o per mal, la versió que heu llegit és fruit totalment de les meves decisions, algunes segurament de més encertades que d'altres, però totes

guiades per la dèria d'oferir al lector tot el ventall expressiu i referencial de l'original. I, insisteixo, això és una quimera impossible!

El fragment anterior, com veieu, és molt líric, molt poètic, ple de metàfores i comparacions. Tanmateix, una altra de les dificultats de la novel·la va ser la diversitat d'estils i registres. Sovint he explicat que alguns dels passatges que em van fer patir més són els que parlen de la construcció d'un túnel que va de la costa est de l'illa de Taiwan fins a la capital, Taipei. Hi vaig trobar conceptes de geologia, amb una descripció molt precisa de la tuneladora i de les condicions de vida dintre d'un túnel que es va construir realment i que ha passat a la història per ser un dels que més han costat de fer al món. Aquest fragment és un dels que per a mi va comportar més feina de documentació, perquè si l'autor s'havia pres amb tant de rigor aquestes descripcions, jo no podia fer menys en la traducció.

Des de bon començament vaig concebre la novel·la com un cant preciós a la diversitat, i, per això, per a mi també va ser molt important mantenir els referents a la flora i fauna autòctones. Vaig gaudir tantíssim mirant fotografies d'ocells, insectes i plantes, que no podia imaginar no donar l'oportunitat al lector final d'obrir un moment Google Imatges i buscar aquestes espècies, algunes d'endèmiques, que ens mostren la veritable riquesa del món on vivim. Tanmateix, també he d'admetre que recórrer als noms científics o a les equivalències reconegudes a vegades ha implicat sacrificar una de les coses més boniques del xinès com a llengua: la versatilitat que té a l'hora de crear noms molt més transparents i descriptius i, per què no dir-ho, de vegades preciosos, com la «papallona fènix de l'alba» o «l'ocell de l'ull brodat». En el cas d'un dels insectes que cobren més importància a la novel·la, no vaig poder evitar decantar-me per un nom més descriptiu: «escarabat del braç llarg», que Elisa Ancori ha sabut copsar molt bé en una il·lustració del llibre. En qualsevol cas, no us menteixo si afirmo que vaig passar força estones comparant imatges i noms científics a internet, enviant consultes al Termcat i donant voltes sobre l'equivalència més adient.

Això va fer que en més d'un cas recorregués a les notes al peu per aclarir determinats noms de flora o fauna. Les notes de la traductora, un altre gran tema! En la traducció del xinès, pel fet de tractar-se d'una cultura amb tants referents desconeguts per al lector final, les

notes són gairebé ineludibles. Em van permetre afegir informació sobre els pobles aborígens de Taiwan, un dels aspectes que més ha cridat l'atenció dels lectors catalans, precisament, pel gran desconeixement que en tenim. L'autor parla d'aquestes minories ètniques i afegeix paraules de les llengües autòctones, cosa que de nou podia comportar cert repte de traducció perquè aquestes llengües les desconec —la majoria de les quals, per cert, són llengües amenaçades segons la UNESCO i, en aquest punt, m'agradaria tenir un record per l'admirada Carme Junyent, gran defensora i divulgadora de les llengües amenaçades i gran referent, que ens ha deixat fa pocs dies. En la majoria de casos l'autor mateix glossava el significat d'aquestes paraules en xinès estàndard, però no sempre. Per això, la necessitat d'entendre millor la Hafay i la manera com s'expressava em va portar a buscar diccionaris i glossaris bilingües entre la llengua amis i el xinès. Va ser així que vaig descobrir que *salama*, el nom del cafè que prepara la Hafay, vol dir 'veniu a passar-ho bé', i em va semblar tan bonic que vaig pensar que seria una llàstima no incloure-ho en una nota al peu per als lectors catalans. A les notes també parlo dels *kawas*, que són éssers supranaturals en la mitologia dels amis, i d'altres costums i creences, però també de coses molt més mundanes si veia que podien ser útils al lector. I, de nou, darrere de cada nota, hi ha una feinada de documentació!

Wu Ming-yi va fer una novel·la d'una gran bellesa, molt ben escrita, en la qual parla d'una realitat trista i esfereïdora, però amb unes metàfores precioses en què la natura té sempre un paper protagonista. Aquest estil tan al·legòric, per a un traductor, és un regal i, alhora, una responsabilitat que, per part meva, em vaig prendre amb gran seriositat pel respecte que sento per l'autor. El que més em fascinava és que Wu Ming-yi va escriure una novel·la que podria parlar de nosaltres, també, de les urbanitzacions que es mengen els boscos a la Costa Brava; del Quart Cinturó, que trinxarà camps i boscos per fer-nos estalviar deu minuts per anar de Terrassa a Sabadell, o de la calamarsada que el 2022 fins i tot va matar una nena a la Bisbal de l'Empordà. *L'home dels ulls compostos* parla de Taiwan, però també parla de nosaltres, i jo com a traductora em sento afortunada d'haver acostat aquestes dues llengües i cultures.

Avui defenso aquesta traducció jo sola, però també he de dir que no seria la mateixa sense la correcció de Joana Castells Savall, i voldria,

doncs, reconèixer la gran feina que fan els correctors i revisors en la traducció literària. Tampoc seria la mateixa sense les lectures atentes de Toni Herrero i de Gonzalo Rodríguez, ni sense la introducció de Javier Altayó i el text final de Sílvia Fustegueres. Gràcies a tots! I gràcies, també, a la meva família, perquè traduir també és donar vida a la llengua que m'han regalat els meus pares, però també les meves àvies i el meu avi, allà on siguin, i és que sovint, quan em poso a traduir, les paraules que em venen al cap les vaig aprendre d'ells.

[1] Vegeu, per exemple, Edward T. Hall (1959), *The silent language.*